

بررسی تغییرات فضایی در شهرستانهای جنوبی ایران با تأکید بر آمایش سرزمین (مطالعه موردی: شهرستانهای بندرعباس؛ بوشهر؛ چابهار و بندرماهشهر)

دکتر کیومرث یزدان‌پناه^۱

زهرا انصاری^۲

چکیده

ایران با وجود نظام جغرافیای سیاسی متمرکز، نیاز به تمرکززدایی در اشکال گوناگون اداری و سیاسی دارد؛ اما این مسئله در بیشتر موارد با بحث تقسیمات کشوری در ارتباط است. انگیزه اصلی ارتقای واحدهای سیاسی، این تصور است که با ارتقای این واحدها، رفاه؛ خدمات عمومی؛ اعتبارات و بودجه بیشتری از سوی دولت، متوجه این واحدها خواهد شد. حاصل این امر، گسترش کانونهای شهری کوچک و بزرگ، بدون در نظر گرفتن برنامه‌های کلان آمایشی است. با توجه به ضرورت برنامه‌ریزی برای تمرکززدایی اداری - سیاسی کشور، در این تحقیق سعی شده است با استفاده از منابع کتابخانه‌یی و اینترنتی، وضعیت کلی سازماندهی سیاسی - فضایی در شهرستانهای بندرعباس؛ بوشهر؛ چابهار و بندرماهشهر، طی دوره شانزده ساله (از سال ۱۳۷۵-۱۳۹۱)، بعنوان نمونه‌هایی از تقسیمات کشوری ایران تشریح شود. سپس به بررسی علل ایجاد سازماندهی سیاسی، فضای حاضر شهرستانهای مذکور با استفاده از رویکرد کارکردگرایی ریچارد هار تشریح شده است. در نتیجه این تحقیق، مشخص شد که عوامل اصلی ارتقای واحدهای سیاسی شهرستانهای مذکور تصور دریافت بودجه و نیز عامل سیاسی (نمایندگان مجلس و وزارت کشور) بوده است. راهکار ارائه شده، افزایش سطح خدمات و امکانات در سطح واحدهای سیاسی است تا دیگر نیازی به ارتقای آنها برای دستیابی به موارد مذکور نباشد.

کلیدواژگان

آمایش سرزمین؛ تقسیمات کشوری؛ بندرعباس؛ بوشهر؛ چابهار؛ بندرماهشهر؛ خلیج فارس

مقدمه

تقسیمات کشوری و الگوهای سازماندهی سیاسی فضا، مهمترین ساختار برنامه‌ریزی سیاسی - فضایی در یک کشور بحساب می‌آید. اهمیت مدیریت بر فضای داخلی کشور تا بدان حد است که اغلب، سیستمهای حکومتی با نوع سازماندهی سیاسی فضا، چارچوب فعالیت خود را بر فضای داخلی تحت عناوین بسیط؛ متمرکز؛ فدرال و الگوهای محلی اعمال میکنند (احمدی‌پور، ۱۳۹۲: ۳).

بطور کلی اثر هر نوع تقسیمات کشوری، تمرکززدایی است. هدف کلی تقسیمات کشوری تهیه چارچوبی مناسب برای تداوم بقای ملی، امنیت ملی و تسهیل متوازن منطقه‌یی است (کریمی‌پور، ۱۳۸۱: ۱-۴).

کارکرد نظام تقسیمات کشوری و توزیع قدرت عبارت است از: تأمین خدمات و امکانات برای مناطق نیازمند و تسهیل حاکمیت دولت تا پایین‌ترین سطح سیاسی.

این کارکرد در سطوح مختلف در پهنه سرزمین، پیوسته بعنوان هدف غایی در نظام برنامه‌ریزی کشورها مورد عنایت بوده است؛ چرا که شاخصهایی از قبیل، دسترسی مناسب سکنه در واحد سیاسی به خدمات و تقویت روحیه مشارکت عمومی، میتواند به ایجاد فضایی امن برای ساکنین نواحی و

۱. استادیار جغرافیای سیاسی؛ دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، نویسنده مسئول؛ qiuo72@yahoo.com
۲. کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران

به سازمانها و مراکز مربوطه گردآوری شده است. بر اساس دیدگاه هارتشورن^۱، هدف اساسی دولت، پیوند پاره‌های مختلف اجتماعی و سرزمینی برای ایجاد کلیتی کارآمد است. برپایه این دیدگاه، هدف پژوهش بررسی تغییرات فضایی صورت گرفته از سال ۱۳۷۵ تا سال ۱۳۹۱ در شهرستانهای بندرعباس؛ بوشهر؛ چابهار و بندر ماهشهر است. در پایان نیز به بررسی علل ارتقای سطوح موجود در شهرستانهای مذکور پرداخته شده است.

مبانی نظری

نظریه کارکردگرایی

کارکردگرایی یکی از نظریات عمده در علوم اجتماعی است که بویژه از اواخر دهه ۱۹۳۰م تا اوایل دهه ۱۹۶۰م در علم، سیطره بلامنازعی داشت. محوریت این مفهوم در نظریه کارکردگرایی واژه کارکرد است که بمعنای نتیجه و اثری است که انطباق یا سازگاری یک ساختار معین یا اجزای آن را با شرایط لازم محیط فراهم میکند (گولد و کولب، ۱۳۷۶: ۶۷۹). بنابراین، معنای کارکرد در منطق کارکردگرایی، اثر یا پیامدی است که یک پدیده در ثبات، بقا و انسجام نظام اجتماعی دارد. به بیان دیگر کارکردگرایی هر پدیده یا نهاد اجتماعی را از نظر روابط آن با تمامی هیئت جامعه (که آن پدیده یا نهاد جزئی از آن است) مورد شناخت قرار میدهد (محسنی، ۱۳۸۸: ۵۳).

کارکردگرایان بطور کلی جامعه را نظامی واجد نظم و ترتیب میدانند. این دیدگاه مبتنی بر تمثیل ارگانیک بین جامعه و ارگانسیم زنده است. از این منظر جامعه یک سیستم متشکل از اعضا و اجزای بی‌شماری است که هر یک باید کارکردهایی خاص را برای بقای کلی سیستم و دیگر اجزا و اعضای آن انجام دهد و نظم اجتماعی پدیده‌ی است که کارگردهای اعضای مختلف این سیستم را بصورتی مرتب و در سلسله مراتبی خاص به هم پیوند میدهد (توسلی، ۱۳۸۰: ۲۳۶).

بر اساس دیدگاه هارتشورن، «هدف اساسی دولت، پیوند پاره‌های مختلف اجتماعی و سرزمینی برای ایجاد کلیتی

گسترش حاکمیت دولت منجر شود؛ از اینرو نظام تقسیمات کشوری باید بگونه‌ی کارآمد عمل کند که کمترین تنش و بیشترین هماهنگی و همکاری متقابل را درون مناطق و بین مناطق همجوار بوجود آورد (همان: ۵۵۷).

کیفی سازی شاخصها و معیارهای تقسیمات کشوری (بدلیل تمرکزگرایی و عدم شکل‌گیری واقعی واحدهای سیاسی و نبود وحدت ساختاری و کارکردی از یک سو و نیز عدم همگنی جغرافیایی؛ سرزمینی؛ وجود ساختار سلسله مراتبی بلند و دخالت عوامل غیررسمی در نظام تقسیمات کشوری و همچنین شکل‌گیری رقابتهای ناحیه‌ی و محلی و در نهایت عدم برخورداری از عدالت فضایی از سوی دیگر)، تقریباً از زمان تصویب قانون تقسیمات کشوری در ایران تا به امروز، گرفتار مصائب و مشکلات زیادی بوده است. بنابراین شهرستانهای مورد پژوهش در این تحقیق هم از این موانع و معضلات بی‌نصیب نبوده‌اند. بر این اساس، این پژوهش بدنبال پاسخگویی به این سؤال است که: «چه عواملی بر ارتقای سطوح تقسیمات کشوری در شهرستانهای بندرعباس، بوشهر، چابهار و بندر ماهشهر مؤثر بوده است؟».

بر اساس سؤال مطرح شده، این فرضیه مطرح میشود: بنظر میرسد که عواملی، مانند وسعت زیاد شهرستان؛ گستردگی شهرستانها؛ عدم دسترسی مناسب سکنه به مراکز سیاسی و اداری؛ رقابتهای مکانی؛ عدم برخورداری از اعتبارات دولتی و سطح بالای محرومیت در ارتقای سطوح تقسیمات کشوری در شهرستانهای بندرعباس؛ بوشهر؛ چابهار و بندر ماهشهر مؤثر بوده است؛ اما از آنجا که نظام سیاسی ایران، دارای یک ساختار ناهمگون قومی، اجتماعی و فرهنگی و تا حدودی متأثر از «ناحیه‌گرایی» است، تاکنون در دستیابی به این هدف ناکام بوده است؛ بخصوص در دوره معاصر که کانونهای بحران در مناطق پیرامونی کشور گسترش پیدا کرده است (سایبانی، ۱۳۸۰: ۲۳).

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش، تحلیلی - توصیفی است. درگردآوری اطلاعات، داده‌های مورد نیاز از طریق مراجعه

حال به بررسی تغییرات ایجاد شده در تقسیمات کشوری شهرستانهای مورد بررسی میپردازیم:

شهرستان بندرعباس

شهر بندرعباس، مرکز استان هرمزگان، امروزه یکی از شهرهای بزرگ ایران و مرکز مهم فعالیتهای اقتصادی و تجاری بشمار می‌آید. این شهر در قسمت انتهایی خلیج فارس و در فصل مشترک شاهراه خلیج فارس و دریای عمان واقع شده است و نقش مهمی در زمینه صادرات و واردات کشور ایفا میکند. تأسیسات مهم دریایی و زیربنایی کشور همچنین در بندر شهیدرجایی، پالایشگاه نفت بندرعباس؛ کارخانه آلومینیوم المهدی؛ کارخانه آلومینیوم هرمزگان؛ کشتی‌سازی خلیج فارس؛ فولاد و سیمان هرمزگان از این جمله‌اند. از سال ۱۳۱۶ که تقسیمات جدید کشوری انجام شد، شهر بندرعباس به‌مراه مناطق مذکور، مرکز شهرستان بندرعباس (استان هشتم) بشمار می‌آمد که در واقع بیشتر مناطق هرمزگان فعلی را در بر میگرفت. تنها شهرستانهای بستک؛ گاوبندی و بندرلنگه فعلی زیر نظر شهرستان لار (استان هفتم) بودند. با تغییر و تحولاتی که طی دو دهه پنجاه و شصت در مورد تقسیمات کشوری صورت گرفت، کم‌کم مناطق اطراف بندرعباس از آن جدا شدند و شهرستانهای واحدی را تشکیل دادند؛ چنانکه در سال ۱۳۶۶ ابوموسی؛ جاسک؛ قشم و میناب، به‌مراه بندرلنگه که از حوزه لارستان جدا شده بود، با مرکزیت بندرعباس، شش شهرستان استان هرمزگان را تشکیل میدادند (پرتال استانداری هرمزگان، ۱۳۹۳).

براساس تقسیمات کشوری در دهه شصت، شهرستان بندرعباس، شامل پنج بخش (بنامهای: بخش مرکزی؛ بخش جاسک؛ بخش سعادت‌آباد؛ بخش خمیر و بخش فین) بوده است؛ اما در تاریخ ۱۳۶۶/۱۰/۱۲ جاسک از آن جدا شد و بصورت شهرستان مستقلی درآمد. بعدها بخش سعادت‌آباد نیز به نام شهرستان حاجی‌آباد از بندرعباس جدا شد؛ بنابراین، در سال ۱۳۷۵، بندرعباس دارای سه بخش: مرکزی؛ خمیر و فین بوده است. همچنین این شهرستان دارای دو منطقه شهری (بندرعباس و بندر خمیر)؛ ۱۱ دهستان (بنامهای: گچین؛ ایسین؛ تازیان؛ تخت؛ شمیل؛ خمیر؛ کهورستان؛ رویدر؛

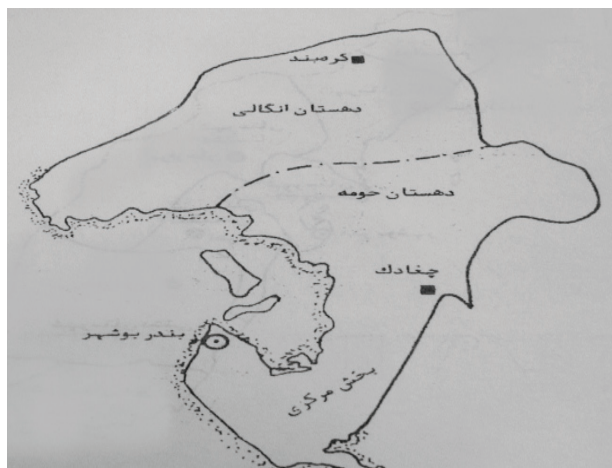
کارآمد است». چنین کارکرد یکپارچه‌سازی برای گروههای اجتماعی، بصورت عمودی و برای گروههای سرزمینی، بصورت افقی قابلیت کارکرد می‌یابد (همان: ۵۰).

تقسیمات کشوری و ناحیه‌گرایی سیاسی

هر حکومتی برای اداره بهتر قلمرو خود اقدام به قلمروسازی و ایجاد یک واحد منسجم در ابعاد مختلف میکند. قلمروسازی در وهله اول یک استراتژی برای ایجاد فضاها و سامان‌بخشیدن به آنها از طریق تقسیمات کشوری است؛ زیرا موفقیت یک کشور در گرو ساختن یک واحد منسجم است؛ از اینرو هر حکومتی در پی تقسیم‌بندی منطقی و صحیح فضا است؛ اما فضاها بدلیل آنکه با هم متفاوتند از یک قانون خاص در زمینه تقسیمات کشوری تبعیت نمیکنند و هر فضایی (قلمرو کشور) قانون خاص خود را میطلبد (امیراحمدیان، ۱۳۸۳: ۱۰). در واقع دولتهای امروزی مجموعه‌یی از چند ناحیه سیاسی هستند (کاویانی‌راد، ۱۳۸۹: ۷۲). ناحیه سیاسی (کشور؛ استان؛ شهرستان و...) به بخشی از سطح زمین گفته میشود که در قلمرو اراده سیاسی و فرمانروایی یک قدرت سیاسی قرار گیرد. پیشرفت؛ توسعه؛ عدالت محیطی و برقراری امنیت؛ بنیاد مدیریت سیاسی فضای ملی است (همان: ۴۵).

منظور از ناحیه‌بندی سیاسی، تقسیم بهینه سرزمین ملی به واحدهای متمایز سیاسی بر اساس ملاکهای معین است. بر این اساس در بسیاری از کشورها از جمله ایران، شاخصهای تقسیم‌کننده سرزمین، همواره متأثر از قانون و ملاکهای شناخته‌شده، نبوده است (کریمی‌پور، ۱۳۸۱: ۱۱). سازماندهی سیاسی فضا در هر کشور یا واحد جغرافیای سیاسی از فرایندی پویا و مستمر تبعیت میکند. ضرورتها و نیروهایی که در جریان توسعه ملی جوامع بشری تولید میشوند، دائماً ساختارهای سیاسی- فضایی موجود را به چالش میکشند و آنها را وادار به انعطاف و اصلاح یا دگرگونی میکنند؛ بنابراین حکومتها ناگزیر از اعمال تغییرات مداوم در الگوی سیاسی- فضایی کشور، برای دستیابی به هدفهای تعریف‌شده خود در عرصه سیاست داخلی و نیز عمل به وظایف و تعهدات خود در برابر ملت و سرزمین هستند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۸: ۴۰۱).

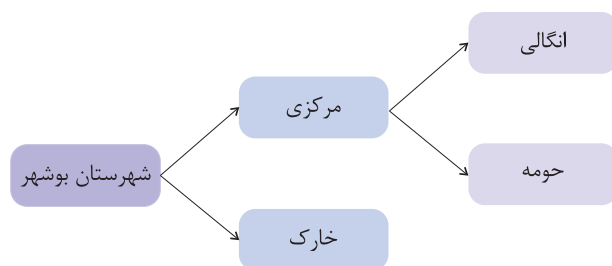
از جنوب به دریای عمان؛ از شرق به پاکستان و از غرب به استانهای کرمان و هرمزگان محدود میشود. مساحت شهرستان چابهار حدود ۹۷۳۹ کیلومتر مربع، ارتفاع این شهرستان از سطح دریا هفت متر و دارای ۱۳۰ کیلومتر مرز خاکی و حدود ۱۱۵ کیلومتر مرز آبی در دریای عمان است. جمعیت شهرستان چابهار ۲۹۱۹۱۰ نفر و دارای دو شهر چابهار و نگور و سه بخش شامل بخشهای دشتیاری، پلان، بخش مرکزی و همچنین شامل هشت دهستان است (پرتال استانداری سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۳).

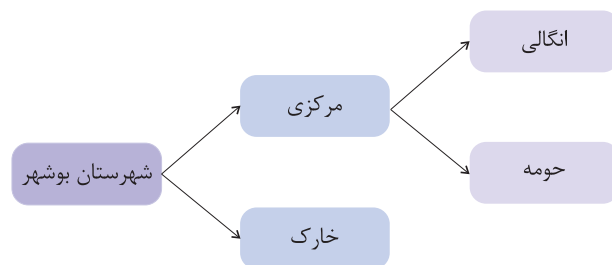
نقشه شماره ۳: شهرستان بوشهر (سالنامه آماری ایران، ۱۳۷۵)

تغییرات ایجاد شده در تقسیمات کشوری شهرستان چابهار از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۱ به شرح زیر است:
 ۱. سال ۱۳۸۱ دهستان زراباد از توابع بخش مرکزی شهرستان چابهار به دهستان زرابادغربی پیوست.

تقسیمات کشوری شهرستان بوشهر در سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۹۱

نمودار شماره ۱: تقسیمات کشوری شهرستان بوشهر، در سال ۱۳۷۵ (همان، ۱۳۹۱)

نمودار شماره ۲: تقسیمات کشوری شهرستان بوشهر، در سال ۱۳۹۱ (همانجا)

با توجه به نمودارهای ۱ و ۲، هیچ تغییری در تقسیمات کشوری شهرستان بوشهر در سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۹۱ بوجود نیامده است.

شهرستان چابهار

شهرستان چابهار در منتهی‌الیه جنوب شرقی ایران در کنار آبهای گرم عمان، در ۶۰ درجه و ۳۷ دقیقه طول شرقی و ۲۵ درجه و ۱۷ دقیقه عرض شمالی واقع شده است. چابهار از جهت شمال غربی به شهرستانهای ایرانشهر و نیکشهر؛

نقشه شماره ۴: تقسیمات کشوری استان سیستان و بلوچستان، موقعیت شهرستان چابهار در استان سیستان و بلوچستان (پرتال استانداری سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۳)

با توجه به جدول شماره ۲ در استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۱ تعداد شهر از سه شهر در سال ۱۳۷۵ به دو شهر کاهش و تعداد دهستان از نه در سال ۱۳۷۵ به شش دهستان در سال ۱۳۹۱ کاهش پیدا کرده و فقط در تعداد بخش تغییری ایجاد نشده است.

جدول شماره ۳: تغییرات ایجاد شده در تعداد آبادیهای شهرستان چابهار در سال ۱۳۹۱ (پرتال استانداری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۳)

شهرستان و بخش	نام شهر	نام دهستان	تعداد آبادی		
			جمع	دارای سکنه	خالی از سکنه
زرآباد		زرآباد شرقی	۲۹	۲۳	۶
		زرآباد غربی	۶۴	۴۸	۱۶
مرکزی		کنارک	۴۷	۴۱	۶
		جهلیان	۳۴	۳۱	۳

با توجه به جدول مذکور:

شهرستان کنارک با مساحت ۱۱۵۶۹ کیلومتر مربع در منتهی‌الیه جنوب شرقی ایران و استان در نواحی ساحلی دریای عمان و اقیانوس هند و در حدود سی کیلومتری بندرچابهار قرار گرفته است. این شهرستان به مرکزیت بندر صیادی کنارک دارای تعداد یک شهر، دو بخش (مرکزی و زرآباد) و چهار دهستان (کهیر، جهلیان، زرآباد شرقی و زرآباد غربی) است و براساس تقسیمات کشوری سال جاری از بخش به شهرستان ارتقا یافته است. پذیرش جمعیت، کنارک را در سطحی نسبتاً بالا نگه داشته است. بعد از انقلاب اسلامی اجرای طرحهای زیر بنایی و توسعه بنادر و احداث اسکله‌های جدید به آن رونق بیشتری بخشیده است. صنعت شهرستان کنارک بیشتر وابسته به صید و صیادی (شیلات) است و بیشتر مؤسسات تولیدی شهرستان، صنایع جانبی صید هستند؛ مثل صنایع کنسروسازی و تکثیر و عمل‌آوری میگو و سردخانه محصولات غذایی دریایی که بخش اعظم صنایع فعال در شهرستان را تشکیل میدهد. شهرک صنعتی کنارک ۲۵۰ هکتار برای احداث سیصد واحد صنعتی است.

نقشه شماره ۵: تقسیمات کشوری شهرستان چابهار (سالنامه آماری ایران، ۱۳۷۵)

۲. در سال ۱۳۸۱ دهستان زرآبادشرقی با مرکزیت روستای جهلو (شهرک) از ترکیب ۲۹ روستا، مزرعه و مکان در بخش مرکزی شهرستان چابهار ایجاد شد.

۳. در سال ۱۳۸۱ بخش زرآباد با مرکزیت روستای جهلو (شهرک) و مشتمل بر دهستانهای زرآباد شرقی و غربی در تابعیت شهرستان چابهار ایجاد شد.

۴. در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۲۹ شهرستان کنارک با مرکزیت شهرستان کنارک از ترکیب بخشهای مرکزی، مشتمل بر دهستانهای جهلیان و کهیر و بخش زرآباد شرقی و غربی تأسیس شد.

جدول شماره ۲: سیر تقسیمات سیاسی استان سیستان و بلوچستان (۱۳۷۵-۱۳۹۱) (وزارت کشور، ۱۳۹۱)

سال	شهر	بخش	دهستان
۱۳۷۵	۳	۳	۹
۱۳۹۱	۲	۳	۶

نقشه شماره ۶: تقسیمات سیاسی شهرستان چابهار به تفکیک بخش و دهستان (پرتال استانداری سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۳)

نقشه شماره ۷: تقسیمات کشوری استان خوزستان (پرتال استانداری خوزستان، ۱۳۹۳)

جدول شماره ۴: سیر تقسیمات سیاسی استان خوزستان (۱۳۷۵-۱۳۹۱)

سال	تعداد شهرستان	تعداد بخش	تعداد شهر	تعداد دهستان	آبادی
۱۳۷۵	۲۸	۶۷	۷۷	۱۴۴	۴۰۵۵
۱۳۸۰	۲۴	۵۵	۶۴	۱۳۲	۴۳۷۰
۱۳۸۵	۲۳	۵۱	۵۴	۱۲۹	۶۳۱۵
۱۳۸۸	۲۰	۴۶	۴۷	۱۲۷	۴۲۶۳
۱۳۸۹	۱۶	۲۷	۴۱	۱۱۵	-
۱۳۹۱	۱۵	۳۶	۴۰	۱۱۵	-

با توجه به جدول شماره ۴، تعداد شهرستان، تعداد بخش، تعداد شهر، تعداد دهستان در سال ۱۳۷۵؛ به ترتیب ۲۸، ۶۷، ۷۷ و ۱۴۴ و در سال ۱۳۹۱ به ترتیب؛ ۱۵، ۳۶، ۴۰، ۱۱۵ بوده است که در مقایسه بین این سالها تعداد شهرستان، بخش، شهر و دهستان کاهش یافته است.

بخش زرآباد از معدود نقاط کشور ایران است که چند قابلیت مهم و تأثیرگذار، بویژه در حوزه گردشگری، اقتصادی، کشاورزی، صیادی، حمل و نقل را همزمان با هم در سطح عالی دارد. بخش زرآباد شهرستان کنارک به مرکزیت شهر زرآباد در منتهی‌الیه جنوب غربی استان سیستان و بلوچستان با جمعیتی حدود ۲۱ هزار نفر و وسعت سه هزار و هشتصد کیلومترمربع و دارا بودن ۷۵ کیلومتر مرز آبی با دریای عمان در فاصله ۱۷۰ کیلومتری مرکز شهرستان کنارک و مرکز شهرستان جاسک، در مسیر محور مواصلاتی ترانزیتی کنارک به جاسک، ضمن قرار گرفتن در شاهراه اقتصادی محور شرق مسیر اتصال دو بندر مهم و استراتژیک چابهار و بندرعباس و نزدیکترین نقطه استان سیستان و بلوچستان به تنگه استراتژیک هرمز نیز محسوب میشود.

بندر شهید رضایی زرآباد که در فاصله سی کیلومتری مرکز بخش زرآباد واقع شده، مجهز به پیشرفته‌ترین تجهیزات صیادی روز دنیا از جمله جایگاه سوخت، ساختمان اداری مجهز، منازل مسکونی، مسجد، فضای سبز، سرسره قایق، تعمیرگاه، جایگاه تخلیه سوخت، پارکینگ قایقها، جایگاه تخلیه صید، جایگاه پهلوگیری لنجها، مکان حراج ماهی، مخزنهای آبرسان، انبار یخ، بانک، نمایندگی دامپزشکی، پاسگاه نیروی انتظامی و چند شرکت تعاونی صیادی است. بخش زرآباد از جمله مهمترین بخشها و نیز از جمله مناطق در حال توسعه در شهرستان است که کارنامه موفق در زمینه اشتغال‌زایی، توسعه بخش کشاورزی و فعالیتهای فرهنگی و عمرانی داشته است.

شهرستان بندر ماهشهر

بندر ماهشهر یکی از بنادر کلیدی ایران در استان خوزستان، در جنوب غربی ایران و شمال غربی خلیج فارس است که کارکردهای سرزمینی و فراسرزمینی مؤثری برای کشور دارد. بندر ماهشهر با مساحت ۱۹۰۲ کیلومتر مربع، در جنوب استان خوزستان قرار دارد (پرتال استانداری خوزستان، ۱۳۹۳).

۶. دهستانهای سورین با مرکزیت روستای مویره، مشتمل بر روستاهای بزی؛ امامزاده بنی عاشور؛ ده ملابزرگ؛ ده ملا کوچک؛ سویره؛ درمانگاه سویره؛ شیری سفلی؛ شیری علیا؛ طلاگه سفلی؛ طلاگه علیا؛ غوله علیا؛ کوت مهنا؛ مشراگه؛ سنگ شکن سپاه؛ سنگ شکن رشید اکرامی، در سال ۱۳۸۲، در تابعیت بخش هندیدجان شهرستان بندر ماهشهر تأسیس شدند؛

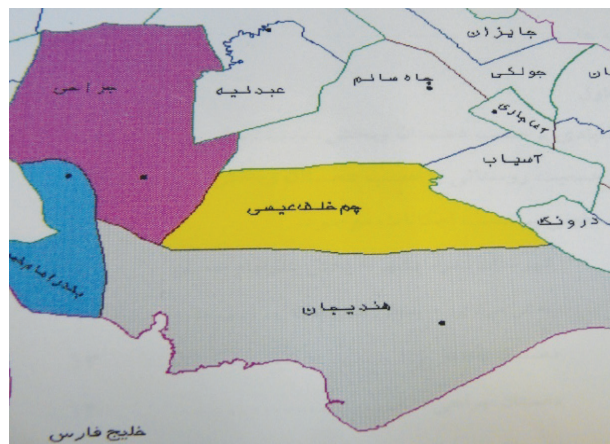
۷. شهرستان هندیدجان در سال ۱۳۸۲ به مرکزیت شهر هندیدجان، مشتمل بر دو بخش مرکزی با مرکزیت شهر هندیدجان، شامل دهستانهای هندیدجان شرقی و هندیدجان غربی و بخش چم خلف عیسی ایجاد شد.

تحلیل عوامل مؤثر بر ارتقای سطوح تقسیمات کشوری در شهرستانهای بندرعباس؛ بوشهر؛ چابهار و بندر ماهشهر در این تحقیق به علل ایجاد سازماندهی سیاسی و فضای حاضر شهرستانهای مذکور با استفاده از رویکرد کارکردگرایی ریچارد - هارتشورن پرداخته شده است. در نتیجه این تحقیق، مشخص شد، عامل اصلی ارتقای واحدهای سیاسی شهرستانهای مذکور تصور دریافت بودجه و نیز عامل سیاسی (نمایندگان مجلس و وزارت کشور) بوده است. راهکار ارائه شده، افزایش سطح خدمات و امکانات در سطح واحدهای سیاسی است تا دیگر نیازی به ارتقای واحدهای سیاسی برای دستیابی به امکانات نباشد. بنابراین از عوامل مؤثر بر ارتقای سطوح کشوری در شهرستانهای یاد شده این موارد را میتوان برشمرد:

۱. عامل دور افتادگی از تهران، بعنوان پایتخت و مرکز سیاسی؛

- در استان سیستان و بلوچستان وجود کویر لوت و بعد مسافت نسبت به مرکزیت سیاسی، دلیل مهمی بر ارتقای سطح تقسیمات کشوری بوده است.

۲. محرومیت و توسعه نیافتگی و وضعیت طبیعی منطقه؛ - دستیابی به توسعه و پیشرفت و برخورداری از امکانات آموزشی و بهداشتی در دهستانها و شهرستانهای کشور در استان سیستان و بلوچستان، دلیلی است بر ارتقای سطوح تقسیمات کشوری؛

نقشه شماره ۸: شهرستان بندر ماهشهر (وزارت کشور، ۱۳۷۵)

جدول شماره ۵: تقسیمات سیاسی بندر ماهشهر (۱۳۷۵-۱۳۹۱) (همان، ۱۳۹۱)

سال	تعداد بخش	تعداد شهر	تعداد دهستان
۱۳۷۵	۳	۳	۴
۱۳۹۱	۲	۳	۱

باتوجه به جدول شماره ۵، تغییرات ایجاد شده در تقسیمات سیاسی شهرستان بندر ماهشهر در سال ۱۳۹۱ نسبت به سال ۱۳۷۵ در قسمت بخش از سه به دو و در قسمت شهر تغییری ایجاد نشده و در نهایت در قسمت دهستان از چهار به یک کاهش یافته است.

تغییرات تقسیمات کشوری شهرستان بندر ماهشهر به تفکیک بخش و دهستان در سالهای ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۱ عبارتند از:

۱. جدا شدن دهستانهای آسیاب و چاه سالم از بندر ماهشهر و الحاق آن به شهرستان امیدیه در سال ۱۳۷۵؛
۲. ایجاد دهستان چمران در سال ۱۳۷۶؛
۳. ایجاد دهستان هندیدجان غربی در بخش هندیدجان شهرستان بندر ماهشهر در سال ۱۳۸۲؛
۴. دهستان هندیدجان تابع بخش هندیدجان شهرستان بندر ماهشهر، به هندیدجان شرقی در سال ۱۳۸۲ تغییر نام یافت؛
۵. روستاهای بزی؛ سیری؛ شیری سفلی؛ غوله علیا؛ کوت مهنا و مشراگه در سال ۱۳۸۲ از دهستان آسیاب بخش مرکزی شهرستان امیدیه، جدا و به دهستان چم خلف عیسی، بخش هندیدجان شهرستان بندر ماهشهر الحاق شد؛

- تقسیمات کشوری شهرستانهای بندرعباس، بوشهر، چابهار، بندر ماهشهر نشان‌دهنده آن است که این تقسیم‌بندی بر اساس شاخصه‌های جغرافیایی نبوده است. همچنین شبکه‌های ارتباطی، تعداد و ترکیب جمعیت، شاخصهای فرهنگی و اقتصادی و اجتماعی نیز در تعیین محدوده‌ها کمتر نقش داشته است. شکل هندسی و اندازه و وسعت کاملاً متفاوت استانها نیز حکایت از آن دارد.

- توسعه بندر جنوبی در ایران باعث توسعه و پیشرفت خود شهرهای بندری و در مجموع باعث پیشرفت کشور خواهد شد. در مورد کاربری اراضی سواحل جنوب کشور با داشتن سهم ۵۵ درصد به فعالیتهای تولیدی که کاربری نظامی و شیلاتی با درصدهای ۳۳ و ۳۹ بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند، این مهم بدلیل اهمیت استراتژیک آن و قابلیت‌های تولیدی و نظامی از سوی دیگر است. یکی از مهمترین راهبردها برای نیل به اهداف توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور، دستیابی به سطح قابل‌قبولی از رشد اقتصادی است. این مهم در سایه برنامه‌ریزی در بخشهای مختلف اقتصادی امکان‌پذیر است. بر اساس نظریه «اقتصاد پایه»، رشد اقتصادی زمانی اتفاق می‌افتد که کالا و محصول از حوزه‌ی مشخص خارج شده و نیروی متخصص و سرمایه‌های ثابت، تبحر و تجربه و ارزشهای اقتصادی را بارآور کرده و باعث سرازیر شدن سرمایه و پول به آن حوزه شود. شبکه‌های ارتباطی در سطح هر منطقه، یکی از زیربناهای اصلی در جهت نیل به رشد اقتصادی محسوب میشوند. بنابراین نقش بندرگاهها، بعنوان زنجیره‌ی از مبادی دریایی در ایجاد تسهیلات هر چه بیشتر در حمل و نقل کالا بسیار اهمیت خواهد داشت. رویکرد توسعه بندر در ایران از طریق انجام این اقدامات عملی خواهد بود:

۱. بازار کالاهای وارداتی و صادراتی ایران؛

۲. کالاهای حمل شده در کریدور شمال و جنوب؛

۳. کالاهای مورد نیاز منطقه خلیج فارس و دریای عمان؛

۴. بازار افغانستان.

- نکته مهم در تولید استراتژی آینده بندر جنوبی کشور، ضرورت نگرش سیستمی به بندر، در فضای ملی است. در این نگرش، برای فعالسازی و هدایت بندر در آینده، بندر کشور

- کارکرد ضعیف زیرساختهای اقتصادی در تأمین امور اقتصادی و معیشتی مردم و گرایش آنان بسوی قاچاق کالا و مواد مخدر؛
- ضعف زیرساختهای فرهنگی و بهداشتی.

۳. دسترسی نامناسب روستاییان به مراکز سیاسی-اداری و ضرورت دسترسی سکنه به خدمات؛
- روستاهای چغادک (بوشهر)، چمران (خوزستان) و کنارک (سیستان و بلوچستان)، زراباد و هندیجان (خوزستان)، بدلیل عقب‌ماندگی توسعه، ارتقای سطح یافته‌اند.

نتیجه‌گیری

فعل و انفعالات جغرافیایی در این شهرستانها برابر آمار رسمی نهادهای مسئول و رسمی کشور، مؤید این واقعیت است که تأسیس شهرها و بخشهای جدید و نیز تبدیل مکانی یا ارتقای سطحی صورت‌گرفته، مبتنی بر آمایش سرزمین نبوده و همانگونه که پیش از این ذکر شد، نقش سایر عوامل بسیار بیشتر از استدلالهای آمایشی و نگاه منطقی به این منطقه مؤثر کشور از لحاظ تقسیمات کشوری بوده است.

شیوه تغییر و تحولات جغرافیایی، در این منطقه مهم کشور نیز نشان میدهد که الگوهای آمایشی، در تغییرات، کمترین نقش را داشته‌اند. بنابراین میتوان بیان کرد:
- سازماندهی و آمایش سیاسی فضا در سرتاسر کشور نقشی تعیین‌کننده و حیاتی در نظام سیاسی-اداری واحدهای سیاسی دارد. بدین‌صورت حتی میتوان سازماندهی مطلوب تقسیمات کشوری و پراکنش قدرت را امری ضروری در رسیدن به توسعه پایدار مناطق و مشارکت مردم در سرنوشت کشور خود دانست.

- شهرستانهای مذکور با توجه به الزامات مردمی و منطقه‌ی آن، ناگزیر به ایجاد یک نظام سازماندهی ویژه در نواحی گوناگون سرزمین خود هستند. حضور اقوام با آداب و رسوم و فرهنگهای متنوع در قلمرو دولت ایران، توجه به امر تقسیمات کشوری و ظرافتهای خاص آن را به روشنی به ما نشان میدهد.

منابع

کتاب

- احمدی پور، زهرا؛ *سازماندهی سیاسی فضا*، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۹۲.
- امیراحمدیان، بهرام؛ *تقسیمات کشوری ایران از آغاز تا امروز*، تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی، ۱۳۸۳.
- توسلی، غلامعباس؛ *نظریه‌های جامعه‌شناسی*، تهران: سمت، ۱۳۸۰.
- حافظ‌نیا، محمدرضا؛ *خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه هرمز*، تهران: سمت، ۱۳۸۸.
- سالنامه آماری ایران، ۱۳۷۵.
- _____، ۱۳۹۱.
- سایبانی، احمد؛ *بندرعباس و هلال طلایی*، بی‌جا: زعیب، ۱۳۸۰.
- کریمی‌پور، یدالله؛ *مقدمه‌ی برتقسیمات کشوری ایران*، تهران: انتشارات انجمن جغرافیایی ایران، جلد اول، ۱۳۸۱.
- گولد و کولب؛ *فرهنگ علوم اجتماعی*، ترجمه مصطفی ازکیا، تهران: نشر مازیار، ۱۳۷۶.
- محسنی، منوچهر؛ *مقدمات جامعه‌شناسی*، تهران: انتشارات دوران، ۱۳۸۸.
- مرکز آمار ایران؛ *سرشماری رسمی کشور*، ۱۳۷۵.
- وزارت کشور؛ *مرکز تقسیمات کشوری*، آمار سالهای ۱۳۷۵ تا سال ۱۳۹۱.

مقاله

- کاویانی‌راد، مراد؛ «تحلیل فضایی مخاطرات محیطی و بحرانهای بوم‌شناسی در ایران»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، تابستان، شماره دوم، ۱۳۸۹.

منابع اینترنتی

- <http://www.sbportal.ir/fa/cities/chabahar,1393>
(پرتال استانداری سیستان و بلوچستان)
- <http://ostan.khz.ir,1393>
(پرتال استانداری خوزستان)
- <http://www.ost.boushehr.ir,1393>
(پرتال استانداری بوشهر)
- <http://www.sbportal.ir/fa,1393>
(پرتال استانداری هرمزگان)

در قالب یک شبکه بندری دیده میشوند که در آن هر بندر بر اساس موقعیت، ظرفیت و تجهیزات و نقش استراتژیک خود در فضای ملی، عهده‌دار بخشی از وظایف محوله میشود. وجود مراکز برتر عملکردی در این شبکه بصورت بنادر قطب که ضمن بهره‌گیری از موقعیت ویژه ملی و تخصیص امکانات، بتواند بعنوان گلوگاههای اصلی تجارت خارجی کشور نیز عمل کرده و همچنین نقاط متوسط و کوچک که عهده‌دار وظایف منطقه‌یی و محلی باشند، چارچوبی را جهت تخصیص منطقی کالا ایجاد خواهند کرد. در این چارچوب، مصالح ملی در کنار مصلحت اقتصادی و شرایط خاص هر محل میتواند مد نظر قرار گیرد.

در نهایت میتوان گفت؛ در استانهای جنوبی کشور دلیل اصلی ارتقای سیاسی فضا، دستیابی به خدمات و امکانات بیشتر و رسیدن به سطح توسعه بالا بدلیل پایین بودن سطح خدمات و امکانات در این استانهاست. با توجه به اینکه توسعه منطقه‌یی و ملی یکی از هدفهای اساسی تقسیم سیاسی فضاست، در صورت وجود ظرفیتهای قانونی، دستیابی به توسعه منطقه‌یی از طریق تقسیمات سیاسی بهینه امکان پذیر خواهد بود. تقسیمات کشوری باید با توجه به معیارهای جغرافیایی؛ تاریخی؛ فرهنگی؛ علمی و فنی که بتواند نابسامانیهای موجود را برطرف سازد و نیز نسبت به ایجاد سازماندهی مناسب فضا که در آن همه واحدهای سیاسی در چارچوب قانون اساسی از حقوق یکسان و برابری برخوردار باشند، ضروری بنظر میرسد.